

Александар Б. Недељковић
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

РЕЦЕПЦИЈА РОМАНА И ФИЛМА ПАКЛЕНА ПОМОРАНЦА У СРПСКОМ СФ ФАНДОМУ

Стваралаштво енглеског писца Антони Берцеса имало је у Србији одјек не само у књижевним и научним часописима, књигама и уџбеницима, о чему је известила проф. Биљана Ђорић-Француски у *Наслеђу* 6, него и код љубитеља научне фантастике. И као роман, али само првих 20 поглавља, и као филм, *Паклена поморанца* је изузетно добро прихваћена, као неоспорни класик, у српском СФ фандому, док су двадесет прво поглавље тог романа, и књига 1985, били у фандому запажени, али ипак примљени знатно слабије.

Кључне речи: Антони Берцес, *Паклена поморанца*, реакција, фандом, научна фантастика

Овим кратким додатним прегледом желимо дати једну скромну допуну научном раду проф. Биљане Ђорић-Француски из *Наслеђа* бр. 6.¹ Наиме, као што сте имали прилике прочитати, професорка Француски је веома методично, са великом акрибијом, прикупила сазнања о реакцијама критике на српскохрватском говорном подручју на дела тог великог британског послератног аутора. „Обрађени су“, каже Француски, „сви написи пронађени у књигама, зборницима и уџбеницима, књижевним часописима, периодичним и дневним листовима“ у релевантном периоду на територији бивше Југославије.² Али постојао је још један простор на коме се компетентно и аутентично реаговало на Берцеса – барем на његова научнофантастична дела – а то је српски научно фантастични фандом, скраћено СФ фандом.

У децембру 1986. изашао је из фотокопирнице фанзин *Емитиор* број 43. Уредник је био Александар-Саша Гагалица, сада познат као музички критичар концерата класичне музике у Београду, сарадник оперске куће „Мадленијанум“ у Земуну, писац фантазијских (не СФ) прича и угледни члан Српског књижевног друштва. У овом

1 Биљана Ђорић-Француски, „Антони Берцес у српскохрватској књижевној критици“, *Наслеђе*, Крагујевац, 1997/6, 133-146.

2 *ibid*, 134.

броју *Емитора* налазимо на стр. 6 чланак Владимира Костића „1985 Барциса као СФ догађај године“.³ Костић са великим поштовањем и одушевљењем говори о роману *Паклена ѿморанца* („кратки и ефектни СФ роман ... остаје крајње актуелан ... Барцис нам се још онда представио као хуманистички писац широке културе и још веће забринутости за човека данашњице ...“).⁴ Костић има многе речи хвале и за 1985 али признаје: „Када сам први пут чуо о 1985, наивно сам поверовао да је то неки наставак 1984“,⁵ а осим тога, истиче да књига 1985 није роман, него спој једног есеја, једне новеле, и једног интервјуа. Са својим речима хвале, међутим, Костић је остао поприлично усамљен у фандому, а књига 1985 није, барем по нашем утиску, ни данас популарна нити утицајна међу онима у Србији који воле научну фантастику.

Писац ових редова тада је говорио, на састанцима тог клуба, да је Берцисов наслов 1985 јефтин маркетиншки трик, комерцијалистичка превара, хватање за туђи углед (Орвелов), и да је то дело промашај. О овоме немате фусноту – то је лична успомена.

Писац ових редова такође је био и уредник „Емитора“ 147, у децембру 1993, у коме је на стр. 12 изашла вест о смрти Антони Берцеса.⁶ У тој вести, која је заправо само фотокопирана вест из *Полишике* од 26. новембра 1993., поменуто је да се Берцес бавио и компоновањем и да се зна за најмање три његове симфоније. Фандом није заборавио улогу музике у *Пакленој ѿморанци*.

Професорка Француски само индиректно помиње⁷ додатно поглавље, двадесет прво, *Паклене ѿморанце*, које се појавило у британском издању 1962. али не и у америчком издању 1963. Српски превод *Паклене ѿморанце* направљен је по америчком издању, што је вероватно био и добар потез, а српски фанови годинама нису ни знали за постојање двадесет првог поглавља; тек 1987. године, у четвртом броју српског новосадског СФ часописа *Алеф*,⁸ под уредништвом Бобана Кнежевића, тада још увек великог фана СФ, изла-

3 Владимир Костић, „1985 Барциса као СФ догађај године“, *Емитор* (интерно гласило друштва „Лазар Комарчић“, Београд, 1986/43, 6-10. Тада је то био клуб љубитеља научне фантастике, а касније је променио име и регистрацију и сада је клуб углавном посвећен неким другим жанровима – хорору и фантазији. Владимир Костић, адвокат из Панчева, тада је био један од водећих српских СФ фанова.

4 *ibid*, 6.

5 *ibid*, 7.

6 *Емитор* 147, 1993/12.

7 *Наслеђе*, *op. cit.*, 142.

8 Антони Барцис, „*Паклена ѿморанца*: изостављено поглавље“, превео Александар Б. Недељковић, *Алеф*, Нови Сад, 1993/4, 73-80.

зи и то поглавље, које је превео ваш скромни горепотписани, аутор ових редова. На насловној страници магазина, поносито је истакнуто, латиницом (*Алеф* се штампао латиницом):

PRVI PUT U JUGOSLAVIJI
ZAVRŠNO POGLAVLJE
„PAKLENE POMORANDŽE“

То је оно поглавље у коме један зли нихилиста по имену Алекс покушава да сумира свој живот и опрости се од публике; поглавље, рекли бисмо, знатно слабије, лошије, од остатка романа. У уредничкој речи, Кнежевић истиче: „Одређене полемике у смислу оправданости објављивања може изазвати и последње поглавље романа *Паклена ђоморанџа* које је својевремено изостало из нашег издања. Сматрамо да је, пре свега, занимљив Бардисов осврт на однос америчких издавача према књигама које објављују. Такође, сматрамо да је потребно прочитати то финале у коме, без помпе и великих речи, писац најзад представља стравичну визију неумитне стварности којој тежи током целог романа“.⁹

Није обичај да се у књижевном часопису разматрају и филмови, али, потребно је, кад говоримо о жанровима фантастике; барем са становишта фандома. Јер за љубитеље научне фантастике *Паклена ђоморанџа* никада није била „засебно филм, а засебно роман“, него увек једна целина, филм и роман као једно исто, између осталог и зато што је Кјубрикова екранизација толико верна роману. Тај филм одувек је, од самог свог првог приказивања у Србији, био високо цењен, и поштован као класик филмске уметности. Тако га третира и др Зоран А. Живковић, данас познат као писац углађених прича фантазије,¹⁰ у својој великој двотомној *Енциклопедији научне фантастике*,¹¹ и у својој књизи (коју је претходно говорио 1984. године као низ предавања на српској државној телевизији РТС)

⁹ *ibid.*, 2.

¹⁰ Зашто наводимо средње слово, „А“? Зато што се на српској књижевној сцени, у Нишу, недавно појавио млади човек по имену Зоран Б. Живковић, па је сада потребна – да се изразимо као *Википедија* (Wikipedia, на Интернету) – „дисамбигуација“.

¹¹ Зоран Живковић, *Енциклопедија научне фантастике*, Београд, „Просвета“, 1990, 55. Интересантно је да Живковић овде тврди да *Паклена ђоморанџа* није СФ, него антиутопијски роман! То показује да се доктор Живковић колебао око најосновнијих одредница жанра. *Паклена ђоморанџа* има свој новум, друштвени и историјски (будућност у којој енглеска омладина говори мешавином енглеског и руског језика, итд.), али и научни и технолошки (опрема помоћу које држава манипулише умом протагонисте Алекса), и тај новум је постављен сасвим рационално и сасвим у складу са научним начином гледања на свет (а не магијом; нема чаробњака са купастом капом и магичним штапићем...) па је то, према томе, итекако научна фантастика, антиутопијска тј. дистопијска.

Звездани екран, осам деценија СФ филма,¹² где Пакленој њоморанци посвећује цело једно поглавље, од укупно 18 поглавља/предавања. Да ли др Живковић говори о књизи, или о филму? О оба напоредо, наравно. Треба имати у виду да је Живковић тада још увек био један од најважнијих чланова српског СФ фандома. (Тек накнадно се дистанцирао од СФ, али нешто нам говори да би се једног дана могао и вратити.)

Могли бисмо закључити да су они српски читаоци који научну фантастику најбоље познају, и који јој посвећују многе године свог живота, прихватили Берцесов роман *Паклена њоморанца*, али само првих двадесет поглавља, и такође Кјубриков филм *Паклена њоморанца*, без оклевања као велико, капитално дело прозне и филмске уметности, а да су са много мање одушевљења примили двадесет прво поглавље тог романа, и кратку збирку текстова 1985.

Библиографија

- (1) Барџис, Антони, „*Паклена њоморанца*: изостављено поглавље“, превео Александар Б. Недељковић, *Алеф*, Нови Сад, 1993/4, 73-80.
- (2) Ђорић-Француски, Биљана, „Антони Берцес у српскохрватској књижевној критици“, *Наслеђе*, Крагујевац, 1997/6, 133-146.
- (3) Живковић, Зоран А., *Енциклопедија научне фантастике*, „Просвета“, Београд, 1990.
- (4) Живковић, Зоран А., *Звездани екран, осам деценија СФ филма*, Отокар Кершовани, Опатија, Загреб, 1984.
- (5) Костић, Владимир, „1985 Барџиса као СФ догађај године“, *Емиџор* (интерно гласило друштва „Лазар Комарчић“), Београд, 1986/43, 6-10.

Aleksandar B. Nedeljković

RESPONSES OF SERBIAN SF FANDOM TO THE NOVEL AND FILM *CLOCKWORK ORANGE*

Summary

Work of English author Anthony Burgess has had, in Serbia, echoes not only in literary and scholarly magazines, books and textbooks, which was reported by Dr. Biljana Djorić-Francuski in *Nasledje* 6, but also in the SF fandom. Both as the novel, but only the first 20 chapters of it, and as the film, *Clockwork Orange* was received extremely well, as a doubtless and lasting classic of SF, in Serbian fandom; while the twenty-first chapter of the novel, and the book 1985, were noticed in the fandom, but greeted with far lesser enthusiasm.

¹² Зоран А. Живковић, *Звездани екран, осам деценија СФ филма*, Отокар Кершовани, Опатија, Загреб, 1984, 88-93. Овде Живковић доводи Берцеса у исту раван са Замјатином, Хакслијем и Орвелом.